

DI BERHEMÊN MARK SYKES DA EŞÎRÊN KURDAN U TEYBENDMEDÎYÊN WAN

Doç. Dr. Kenan BOZKURT

Fakulteya Zanist û Edebiyatê- Zanîngeha Batmanê / Türkiye

Puxte:

Sîyasetmedar, sîxur, dîplomat, leşker, nivîskar û gerokê Brîtanî Mark Sykes di sala 1879'an da ji dayik bûye, bi taybetî di dîroka dawî ya Osmanî, Kurd û Ereban da xwedî cihekî pir girîng e. Ji ber ku Sykes yek ji mîmarên Peymana Sykes-Picotêye, ku di qonaxa piştî Şerê Cîhanê yê Yekem da di dema hilweşandina Împaratorîya Osmanî da roleke girîng di xêzkirina sînorên Rojhilata Navîn da lîstîye. Peymana Sykes-Picot, peymanek di navbera Îngilîstan û Fransayê da bû û planek taybet li ser çawanîya dabeşkirina herêmen Împaratorîya Osmanî dihawand. Di vê pêvajoyê da axên ku civatên Kurd lê dijîn jî di nava parvekirinê da bûn. Lê belê vê peymanê, ji ber ku guh neda armancên serxwebûna Kurdan; di nav Kurdan da bêhêvî û hêrs çêkir. Peymana Sykes-Picot bû sedem ku axên Kurdan li ser dewletên cûrbecur bûn parvekirin û nehiştin ku Kurd, derfeta serxwebûnê bi dest bixin. Ev rewş, heta îro jî nav Kurdan da bûye sedema berdewamîya nakokîyên sîyasî, civakî û çandî. Di encamê da bi sed hezaran Kurd, hovane hatin kuştin, bi milyonan Kurd erdnîgarîya ku bi hizar salan e lê dijîn jê koçber bûn û di destên dijminên xwe da bêparastin û naçar man. Ev tiştên qewûmîye tev, fikrên Mark Sykes ku derheqê Kurdan û eşîrên wan da çî ye nîşanê me dide.

Bi rastî, têgihîştina Mark Sykes a li ser Kurdan rasterast bi awayekî taybet nayê zanîn. Lê di pirtûka wî ya bi navê "The Caliphs' Last Heritage/Mirateya Dawî ya Xelîfe" ku di sala 1915'an da hatîye nivîsandin û behsa belavbûna Îslamê, dîroka Osmanî, erdnîgarîya Anatolya û Kurdistanê û gelê van devera dike, di vê mijarê da agahîyên girîng hene. Sykes di vê xebatê da lîsteyek pirr berfireh a eşîrên Kurdan ên ku li herêmek 7500 km da dijîn parve dike. Di dema ku agahîyên li ser eşîrên Kurdan dide, ew behsa erdnîgarîya ku lê dijîn, li ser çend şaxan hatine dabeşkirin, serokên wan kî ne û nifûsa wan

çiqaş e jî dike. Li gel van agahîyan, analîzên sosyolojîk jî tên kirin. Di vê wateyê de, di beşên danasîna eşîran de, dema ku li ser têkilîyên zimanî, etnîkî, erdnîgarî û çandî yên pêkhatîyên hin ji wan ên bi eşîrên din ra radiweste, li ser çawanîya dîtina eşîran jî dide ber çavan. Di vî warî da ev lêkolîna berfireh a li ser eşîrên Kurdan ji aliyê Mark Sykesê Brîtanî ve bi serê xwe vekolîneke sosyolojîk e û nêrînê wî nêrîn li ser Kurdan derdixe holê.

Di vê xebatê da em ê hewl bidin ku têgihîştina Mark Sykes a li ser eşîrên Kurdan, li gorî berhemên wî rave bikin.

Peyvên Sereke: *Kurdistan, Kurd, Mark Sykes, Eşîrê Kurdan, Têgihîştina Eşîrên Kurdan.*

Despêk

Mark Sykes ê ku bûye sedema nexşeyên erdnîgarîya Rojhilata Navîn a îroyîn û li vê erdnîgarîyê da agirê kaosê vexistîye di 16'ê Adara 1879'an da li Londonê, weke yekane zarokê malbateke dewlemend û arîstokrat hatîye dinê (Harvey, 1982: 141). Ji ber ku pirsgrêkên wî yên tenduristî hebûn, zarokatîya wî di betlaneyê da derbas bûye. Ji ber vîya jî nikare perwerdeyeke asayî bibîne. Perwerdehîya wî ji aliyê mamosteyên taybet ve bi derfetên bavê wî dihat meşandin. Ew di navbera 1890 û 1895'an da beşdarê Dibistana Katolîk a Roman li Windson û Beaumont College bû. Di sala 1895'an da çûye Dibistana Jesuitên Îtalî li Monakoyê, di sala 1896'an da çûye Sankt Petersburgê li Brukselê. Ew ji 1897'an heta 1899'an beşdarê Enstîtuya Louis û Zanîngeha Cambridge bûye (Özsoy&Kartın, 2021: 345). Bi bikaranîna vê îmtîyazê Sykes, di jîyana xwe ya kurt a 40 salî da gelek karên girîng ku dê paşê bîr behskirin, pêk anîne. Her çiqaş Sykes, di jîyana xwe da di karên cuda yên wekî nivîskar, dîplomat, leşker û parlamenterxebitîbe jî, bi rastî berîya her karî ew gerok e. Di zarokatîya xwe da ger û geştên ku bi bavê xwe ra li Rojhilatê kirîye, di teşebûna kesayetîya wî da roleke girîng lîstîne (Leslie, 1923: 8). Tiştên ku wî di seferên xwe da dît û ji wan fêr bû, ew tiştên hesta wî na rêwîtiyê bi hêz kir û hem jî ji cand û mirovên Rojhilatê ra eleqeyek balkeş ava kir. Wî li ser cihên ku lê gerîya û mirovên ku li wir dijîyan dîtibû, notên berfireh girt û nexşeyên wan cihan xêz kir. Bi rastî wî, fêkîyên van geştên xwe, bi çar pirtûkên ku berîya 25 salîya xwe nivîsî bû ve girt.

Sykes, beşdarê Şerê Boerê ku di navbera salên 1899 û 1902'an da pek hatibû bû û li Afrîkaya Başûr dijî Boeran/Holandîyan şer kir. Piştî bidawîbûna şer, ew wek sekreterê taybet ê Wezîrê Derve yê Îrlandayê George Wyndham

hate damezrandin. Lê belê, Sykes ji vê pozîsyonê ne razî bû û daxwaz kir ku karekî zêdetir bike û jêhatîbûna xwe nîşan bide. Sykes, ji bo kesekî ku bi salan rêwîti kirîbû û şer li pey xwe hiştî bû, ev jîyana bi îstîqrar jê ra pirr zor dahat. Dema ku ew li Balyozxaneyê Brîtanya ya li Stenbolê hate tayîn kirin, ji vê jîyana biîstîqrar kanine bireve derfeta ket deste wî (Yel&Kartın, 2013:114). Lê belê li vir jî ji bo karên rojane bêtir ji bona mijarên sîyasî dihatin wezîfedarkirin û ev jî bû sedem ku ji karê xwe nerazî bibe. Ji bo demekê, Sykes xeyala wî hebû ku karekî ku di warê ku ew tê da bikêrhatî be hebe. Lê belê, peywira Sykes li balyozxaneyê bi giranî bandor li nêrîna wî ya li ser Împeratorîya Osmanî kir. Weke dîyardeya vê yekê, wî angaşt kir ku parastina yekparçeyîya axa Osmanî ji bo berjewendîyên Îngilîstanê yên li wan welatan rêya herî baş e. Lêbelê, dema ku Împeratorîya Osmanî di Şerê Cîhanê yê Yekem da piştî Almanyayê girt û ket şer, ev fikrê wî guherî. Dema ku Dewleta Osmanî beşdarê Şerê Cîhanê bû; Hikûmeta Brîtanyayê, Komîteya da Bunsen ava kir. Armanca vê komîteyê ew bû ku di şer û piştî şer da polîtîkayên li dijî Împeratorîya Osmanî bên meşandin (Karaca, 2018:194). Dema Şerê Cîhanê yê Yekem dest pê kir, Mark Sykes ku di Alaya Yorkshire da wezîfedar bû, nekarî bû bi alaya xwe ra biçe Fransayê, lê li şûna vî wezîfeyî ra ji alîyê hikûmeta Îngilîstanê ve bi mîsyoneke taybet hat wezîfekirin û çû Tirkîyê û Balkanan (Sazak, 1988: 9). Seferên wî yên berê yên li van erdnîgarîyan, bû sedema damezrandina wî ya vê wezîfê. Sykes, di dema vê wezîfa xwe da ger û geştên xwe yên li herêmê bi awayekî berfireh tomar kir û bi awayê raportan pêşkêşî hikûmetê kir. Sykes, bi hûrgulî li ser nîrx, şêwaza jîyan, bawerî, urf û edetên milletên ku nas kirîye, raporên pirr berfireh li ser milletên wekî Erebb, Kurd, Ermen, Cihû û Tirkên ku li herêmen rojhilatê Împeratorîya Osmanî dijîn amade kir.

Wezîrê wê demê yê şer Lord Kitchener, Mark Sykes, ku wî ji bo zanîna erdnîgarîya Rojhilata Navîn û bi taybetî jî Împeratorîya Osmanî pê bawer bû, ji bo komîteyê wekî nûnerê xwe yê şexsî damezirand. Sykes di komîteyê da yekane kes bû ku li welatê Osmanîyan jîya bû û dikaribû agahîyên ji destê yekem bide. Ji bo vê jî hebûna wî di nava komîteyê da xwedî girîngîyeke mezin bû. Ji bilî vê, dema ku şer berdewam dikir, Sykes mîsyonên veşartî yên ku ji hêla hikûmetê ve li Rojhilata Navîn û Balkanan hatibûn peywirdarkirin, pêk anî. Nasname, çand û rewşa niha ya gelên ku li wan welatan dijîn lêkolîn kir, di vî warî da rapor amade kir û pêşkêşî hikûmetê kir (Karaca, 2018:194). Ev raporên ku wî amade kir, ji bona bercewendîye dewleta mêtînger a Îngilîz ra gelek bi fayde bû û di dawîya Şerê Cîhanê ya Yekem da ji bona parvekirina Rojhilata Navîn hat karanîn.

Tevî ku Sir Mark Sykes, ku di Şerê Cîhanê yê Yekem da bi awayekî aktîf cih girtî bû, di 4'ê Sibata 1919'an da beşdarî Konferansa Aştîyê ya Parîsê bû. Armanca têkilbûna wî na konferansê, piştî şer parvekirina axên bindest û amade kirina dûzeneke nû bû. Lê hîna konferans didomî, ew di 16'ê Sibata 1919'an da li Hotel Lottî i ber Grîba Spanî mir (James, 2004 : 560).

1. Di Dîroka Kurdan Da Grîngî ya Mark Sykes

Mark Sykes, mîmarê dabeşkirina erdnîgariya Rojhilata Navîn û Peymana Sykes-Picot e. Ev herdu tişt jî ji bona ku ser qedera Kurdan ya îro gelek rolek mezin listî ye, Mark Sykes, di dîroka Kurdan da cîhekî wî nê teybet heye. Wek tê zanîn kû Peymana Sykes-Picot di Şerê Cîhanê yê Yekem de, piştî hilweşîna Împaratoriya Osmanî, peymanê veşartî bû ku di navbera Brîtanya û Fransayê da hatibû îmze kirin. Armanca vê peymanê dîyarkirina parvekirina axên li Rojhilata Navîn bû. Lê belê di vê peymanê da daxwaz û berjewendîyên komên etnîk ên li herêmê dijîn ên weke Kurdan, li ber çavan nehat girtin. Ew daxwaza Kurdan a avakirina dewleta xwe ya serbixwe ji hat paşguh kirin û welatên Kurdan di nav dewletên der dora Kurdan da hat parvekirin. Ev rewş, di nav Kurdan da tenê ne bû sedema veqetandin û tevlihevîyek herêmî, lê bû sedema derketina "Pirsgirêka Kurd" ku îro jî berdewam dike û dibe sedema qurbankirina jîyana bi sed hezaran mirovên bêguneh. Her çiqas Kurd, li dijî encamên peymanê derketin û hewl dan ku serxwebûnê bi dest bixin û dewleta xwe ava bikin jî, ev hewldan bi giştî ji ber dînamîkên siyasî û herêmî yên navneteweyî bi ser neketin.

Îro welatê Kurdan di nav sînorên dewletên cuda yên wek Tirkîye, Iraq, Îran, Sûrîye, Ermenistan û Azerbaycanê da cih digire. Kurd di nava van sînoran da dijîn û li her welatekî rastî rewşên cuda yên siyasî, çandî û civakî tên. Peymana Sykes-Picot ku bandoreke wêranker li ser Kurdan kir, îro jî bandora xwe li ser dînamîkên siyasî û etnîkî yên herêmê berdewam dike. Pirsgirêka Kurd di encama vê peymanê dîrokî da derketîye holê û di nava xwe da pîsgirêkek mezin ku wê bandorê li gelek welatan bike dihebinê. Di encama vê pîsgirêkê da ji alîyê netewên serdest ve tên paşguhkirin, rastî polîtîkayên asîmîlasyonê yên hovane tên, ji cih û warên wan tên koçberkirin, di girtîgehan da muameleyên hovane li wan tê kirin, erdnîgarîya ku lê dijîn tê wêrankirin. Di encama van politikayan da jî bi milyonan Kurddi bin zilma zordaran da nalîyan û canê xwe ji dest dan û ji cih û warên xwe koçber bûne.

Her çiqas ev sedem, hemû encamên Peymana Sykes-Picot bin jî, tenê sedem ne ev e. Tê zanîn ku fikra Îngilîzan hebû ku bêtir sînoren dîrokî û xwezayî yên Kurdistanê ku li ber çavan bigire, li beşekî biçûk a Kurdistanê bi agirbesta Mondros û Peymana Sivîrê ra dewleteke Kurdî ya serbixwe yan federal ava bikin. Serqisê di Peymana Sivîrê maddeya 62. anda *“Li rojhelatê Feratê ku başûrê sînore başûrê Ermenîstanê ku di pêşerojê da bê dîyarkirin û Bakurê sînore Sûrîye, Iraq û Tirkîyeyê da herêmên ku Kurd tê da zêde ne piştî vê peymanê di nava şeş mehan da dê ji sê dewletan endam[Îngilîz, Fransîz, Îtalyan] komisyonek ava bibe û ev komîsyon ji bona otonamîya heremî bixebite (Erim, 1953: 552).”* tê gotin û mafên otonomîyê ku herêmên piranîya wan Kurd in, hatiye dayîn. Di xala 64 a peymanê da wiha tê gotin: *“Heger salek piştî rêk û pêk kirina vê peymanê, Kurdên ku herêmên di xala 62’an da hatine dîyarkirin serî li Cemîyeta Gelan bidin û îspat bikin ku piranîya nifûsa van herêman dixwazin ji Tirkîyê serbixwe bin û Konseya Cemîyeta Gel di wê bawerîyê da be ku ev Kurd dikare vê serxwebûnê pêk bîne û wê daxwaz ji Tirkîyê bike ku naskirina vê serxwebûnê qebûl bike, ewê derheqê vê meseleye da şîretan li Tirkîyê bike, wê demê Tirkîye jî van şîretan bê şert û merc ewê cih bîne û hemû maf û taybetmendîyên xwe yên li ser vê herêmê ji dest bide (Erim, 1953: 552).”* Ev tê wê wateyê ku Kurd, dikarin serî li Komela Gelan bidin ku di nava salekê da referandûma serxwebûnê pêk bînin û li gorî encamên referandûmê serxwebûna xwe bi dest bixin. Lê bele imzekirina Peymana Lozanê û bercewendîyê dewletên mezin van maddeyên Sivîrê tevî jî holê radike. Mixabîn di vê rewşê da rolên serokên eşîrên Kurdan jî gelek girîng e.

2. Nêrîna Mark Sykes li Ser Eşîrên Kurdan

Sykes xwedîyê perspektîfa rojhilatnasekî jî rêzê ye. Ew, Kurdan weke yek ji gelên kevnar ên Rojhilata Navîn dihesibîne û wan di navenda vê erdnîgarîyê da bi cih dike. Erdnîgarîya ku Kurd lê dijîn weke Kurdistan pênase dike û vê derê weke welatê wan qebûl dike. Sykes, di van nêrînê xwe da Kurdan dike sê kom: koçer, nîvkoçer û niştecihbûyî. Kurdên niştecihan jî wek gundî û bajarvanî dapeş dike. Lê Sykes vê erdnîgarîyê wekî cihekî ku tenê Kurd lê dijîn qebûl nake. Li gorî wî ev erdnîgarî, welatek e ku neteweyên kevnar ên wekî Ermenî, Keldanî û Nestorî lê dijîn û li hin deverên vî welatî Tirk û Erebên dû ra hatiye vir jî bi Kurdan ra dijîn.

Li gorî wî li başûrê Kurdistanê du cudahîyên mezin hene û ev cudahî di navbera Ereb û Kurdan da ye. Ereb başûrê heremê kontrol dikin û Kurd jî bakurê wê (Sykes, 1907a: 247). Lê bi dîtina wî ev erdnîgarî, du qolên dijber di

xwe da dihawîne û van civakên ku li vir dijîn jî bi hev ra “*bihuşta dinê*” ava nekirin. Berekavî vê, ev der erdnîgarîyek e ku ev hêman li vê heremê bi hev dikevin, şer dikin û hevdu qetil dikin. Li gorî wî, padîşahî û mîrekîyên piçûk ku mîna erebên bar in ku li ser rêyên aloz û xeternak diçin û nebaş hatine rêvebirkirin û tim û tim bi hev ra şer dikirin û li hev dixin, (Sykes, 1907a: 247). Lê belê tevî hemû neyînîyan jî ev neteweyên ku li vê erdnîgarîyê dijîn, hinek taybetmendîyên wanê baş ên wekî mêvanperwerî, cesaret, mêrxasî û paş gotina xwe mayîn heye. Di vê wateyê da ji bo Mark Sykes, civakên Rojhilatî bi giştî û Kurd û eşîrên wan bi taybetî; her çiqas rengdêrên neyînî yên wekî şer, xwîn rijandin, talan, hovîtî, nezanî, jîyana xerab derbixe holê jî di heman demê da xisletên erênî yên wekî mêrxasî, mêvanperwerî, paş gotina xwe mayîn, nermbûn, têgihiştin û gelên ne ji wan ra toleransê vedihewîne. Sykes vê yekê wekî taybetmendîyên tîpîk ên Rojhilatî dibîne û dibêje:

“Li gorî min pîvanên exlaqî yên giştî yên Ewropîyan di derbarê Rojhilatî da ne bes in. Heya ku ev xal neyê qebûlîkirin, divê ji bo fêmkirina wan hewl neyê dayîn. Ev tê wê maneyê ku yekî Rojhilatî, dikare bi fezîletên kesane yên wekî hevaltî, wefadarî, hezkirina ji bo kesên ku ji bawerîya wî ye, biratî bi dest bixe; lê di jî dijminê xwe bê rihme û meseleyên giştî da jî bêînsaf e. Gelo ev kêmasî ye? Eger kêmasî be, gelo bi perwerde û hîndekarîyê dikare ji holê bê rakirin, an jî sedema vê kêmasî ol an jî nijad e? Divê bersiva van pirsan ji filosof û zanyaran ra bê hiştin (2000: 74).”

Li ser van xalên ku Sykes li jor behs kirî, em karin têgihiştina wî na li ser eşîrên Kurdan di bin du sernavan da nikaş bikin:

2.1. Kurd û Eşîretên Kurdan Li gorî Taybetîyên Xwe yên Erênî

Di rêwîtiya xwe ya 7500 kîlometreyî da, Sykes ji Lubnanê da dest bi rêwîtiya xwe bike, hema hema serdana her deverên Kurdistanê bike. Li vir derfeta naskirina bêhejmar kesên ku mîna serokên eşîran, gundî, mela, cotkar, şivan û karwanan bibîne. Ew bi hûrgulî hemî taybetmendîyên mirovên ku pê ra hevdiîtin kirîye vedibêje. Weke mînak dema ku Sykes, Kurdên Elewî Sinnamînî yên li gundê Amberderesî yê Elbîstana li ser Mereşê nas dike bi pesin behsa wan dike. Dibêje ku rihên merên wan pir dirêj in û zarokên wan jî pir xweşik in. Ew herwiha derheqê Kurdan û gelên heremê agahîyên berfireh dide. Wek mînak ew keçikeke biçûk a heşt salî dibîne û dibêje porê wê yê dirêj û qehweyî yê bi kelûpelan digihîşt lingên wê (2000: 80-81). Ew, di berhemê xwe da Erebiyên Kurdan dide ber hev û dibêje ku ew di dibistaneke cuda da mezin bûne be û di jî

malxirabîyan bê gilî û gazind sebr dîkin. Her weha, dibe ku xeletîyên wan hebin; lê ew dibêje ku her kesî di demên karesatê da bi nîşandana reftarên hêja rêz li wan girtîye (2000: 145). Di vê wateyê da mirov dikare di bin sernavên jêrîn da gotinên Sykes ên erênî yên li ser Kurdan û eşîrên wan tomar bike.

2.1.1 Eşîrên Kurdan Jêhatî ne

Dema ku Sykes, behsa taybetmendîyên erênî yên Kurdan dike, diyar dike ku ew nîjadeke jêhatî ne. Sykes, vê dîtîne bi muqayesekirina zarokên Kurd ên ku di Dibistana Eşîran da dîtine bi Ereban ra rave dike. Li gorî wî, Erebi jîr û amade ne ku kar bikin, lê zarokên Kurdan di warê afirînerîya xwe da ji hevsalên xwe pêşdatir in (2000: 203). Sykes, di derbarê endamên eşîra “Hamawend” da jî behsa ramanê wisa dike. Her çiqas vê eşîrê weke eşîreke şerkvan, talankar û xwînrij bi nav dike jî, di warê çandinîyê da pesna serkeftina gelê Hemewendê dide:

“Kurdên Hemewendê yên li vir dijîn, bi taybetî di warê çandinîyê da gelek kedkar in û bi rêjeyeke berçav çandina avdanî dîkin. Her wiha heta dawîya meha Hezîranê li gelfîyê mîrgên pir bi bereket hene. Her çiqas goştê wan hinekî bi bêhn be jî pezên wan wek pezê yekem kalîteya Awustralya ye (2000: 166).”

Sykes li ser Kurdên Baban ên ku pê ra hevdfîtin kirîye jî heman tiştî dibêje. Li gorî wî Kurdên Baban bi kevneşopî û cil û bergên xwe ji Kurdên çîyayî yên niştecihbûyî cuda ne. Lê belê ev cudahî ne tenê di cil û berg û kevneşopîyan da ye, di mijarên din da jî xwe dide der. Li gorî Sykes, Kurdên Baban di çandinîyê da gelek jêhatî ne. Ji bo derxistina avê, berhevkirina û avêtina wê û kolandina xendekan xwedî jêhatîbûnek bilind in. Dikarin her santîm axa gundên xwe da çandinê bikin. Li van erdan ew; ceh, genim, birinc û titûnek gelek hêja diçînin (Sykes, 1908: 454). Sykes, dema ku behsa eşîra Zêbar dike mîna Babanan pesnê wan jî dide:

“Eşîreke ku ji 1000 malî pêk tê. Ev eşîr, navê xwe ji herêma ku ji 30 gundan pêk tê û hema hema bi tevahî niştecih bûne û jê ra Kurdên “Zêbar” dibêjin, girtîye. Endamên vê eşîrê cotkarên jêhatî, rezber û avakerên baş û ji xerîban ra mêvanperwer in. Lêbelê, ew di nav xwe da bêhempa ne lihevhatî ne. Rêberên wan pirr caran qesrên piçûk û dorpêçkirî ava dîkin. Ev Kurd, di warê xwe da şervanên leheng in. Navbera wan û şêxên Barzan dijminatîyek kronîk heye (1908: 458).”

Sykes, di navbera eşîrên Kurdan da jî danberhevan dike û eşîra “Şêro” ku li Rewanduzê dijîn pirr jîr dibîne, eşîrên ku li Deşta Şervan dijîn ji wan kêmtir û feqîrtir bi nav dike (2000: 180). Dema ku behsa eşîra “Têrkan” dike, pesnê tolerans û zîrekîya wan dide.

“Ji 650 malî pêk tên. Eşîreke ku di navbera Firat û Hênê da bi cih bûye. Ew dewlemend in, bîaqil in û ji kincên rengîn ên geş hez dikin. Ew bi çend Ermenîyên ku di nav wan da dijîn ra di ahengekê da ne. Ermenîyên herêmê (li derdorê) îdia dikin ku ew ji nijada herêmê ne û ne ji nijada Ermenî ne. Bi awayekî xwezayî ev nêrîn ji aliyê keşeyê Ermenî û kesên ne dêra Amedê ve hat redkirin. Lêbelê, min ev agahdarî ji keşeyekî desthilatdar û rêberê olî yê Xiristîyan ê herêmê wergirt (1908: 464).

Sykes, behsa çekên di destê Kurdan da jî dike. Ew dibêje ku ev çek, bi taybetî tîfingên marka Martini ye, ji aliyê hostayên Kurd ên Silêmanîyê ve hatine çêkirin. Li gor wî ne mimkûn e ku ev çek, ji çeken orijînal bîn cudakirin. Ew pesna şarezayîya çekdarên Kurd di vê hunerê da dide û dibêje ku ev çek heta Hindistanê dihatin hinardekirin (2000: 169). Herweha dema ku nivîskar di gotara xwe ya bi navê “Eşîrên Kurd ên Împaratorîya Osmanî” da di xala C-yê da behsa gelek eşîran dike, dibêje ku ew kedkar, jêhatî, hosteyên kevîran yê baş û bi heybet rezvan in (1908: 469).

2.1.2. Eşîrên Kurdan Mêrxas in

“Wêrekî” ku ji aliyê gelek çavkanîyên bîyanî ve derbarê Kurdan da tê pesinandin û parçeyek ji cewhera Kurdan e, di berhema Sykes da jî mijara gotinê ye. Lawên mêrxas ên vî gelî, ku Xanî her endamekî wan wek Rûstemdibîne, yekî wek Sykesê ku li jor ve da li gelê Rojhilat dinêre jî heyrane xwe dikin. Mark Sykes, dema behsa serdana xwe ya Dibistana Eşîran dike, zarokên Erebb, Kurd û netewên din ên ku li wir dîtîye, wekî eşîrên bêserûber bi nav dike. Li gorî wî, her çiqas ev eşîr bêserûber bin jî, di heman demê da bê tirs û hov in (2000: 203). Sykes, dema danasîna eşîran dike jî heman çavdêriyên xwe didomîne. Weke mînak dema behsa eşîra “Hemawendan” dike, wan wek eşîrên Kurdên Baban ên herî wêrek, nişan dide û dibêje:

“ Kes nikare qasî wan li hespan siwar be. Siwarîyê bi rim in û nalbantê jêhatî, dizên wêrek û cotkarên baş in. Wezîfe girtina di meqamên dewletê da jî bandora wan nîşan dide. Di sala 1878’an de, 600 siwarên Hamawendê, tenê bi rîman, ber bi Kafkasyayê ve pêşve çûn û bi xwe ra jîmareke mezin ji tiştên talanê anîn. Dewleta Tirk di salên paşerojê da gelek hewl da ku vê eşîrê bitepisîne; lê dîsa

jî ser nekert. Ev eşîr bi wêrekî û zîrekîya xwe navdar e. Ew berê wek siwarên bi rim dihatin naskirin, lê niha ew tenê tiving û xenceran hildigirin (1908: 456).

Di gotara Sykes ya bi navê “Geştên li Bakurê Mezopotamyayê” jî nêrînên Sir Henity Trotter ên li ser Kurdan e cih digire. Trotter jî wek Sykes behsa wêrek û şervantîya Kurdan dike û li dijî nirxandinên neyînî yê rojhilatnasên rojavayî yê derbarê Kurdan da dibêje ku Kurd civakeke mêrxas, rast-peyv, şervan in û bi rehetî dijî dijminên xwe karin li ber xwe bidin. Li gor wî Kurd, ji bo welatê xwe dijîn û di vî warî da wan dişibîne eşîrên Skotlandî.

“Ez bîst û pênc-sîh sal berê li wan deveran jîyam. Di şerê dawî yê Rûs-Tirkî de, ez li Asyaya Biçûk bi leşkerê Tirkan ve girêdayî bûm û ji çar alîyê welêt ve hêzeke me ya Kurdan a mezin hebû. Dem bi dem gelek têkilîyên min bi Kurdan û bi Ereban ra hebûn û bi hin serokên Kurdan ra min hevaltî kir. Ji ber ku îşev çend gotin di lehê Kurdan da hatin gotin, ez pir kêfxweş bûm, ji ber kuderheqê wan da bi gelemperî bi gotinên nîv-neyînî têne gotin. Bi taybetî min sempatîya wan kir, ji ber ku ji bo welatê xwe şer dikirin. Wan jî hinekî wek Ereban kir û bi rastî ji nêzîkbûnê ra xem nedikir. Kurd, hevalên pir balkêş in û bi taybetî jî eşîrên Kurdan eşîrên kevin ên Skotlandîtinin bîra min. Ew di xwezaya xwe da pir feodal in, wekî ku Skotîyên kevn rêz ji serokê qebîla xwe ra digirin ew jî ji serokên xwe ra rêz digirin. Di hin waran da avantajê wan ji îskoçan hebû. Ya duyemîn jî, dema ku ew diçin seferên serdegirtinê her gav bi peyatî diçûn (1909b: 396).”

2.1.3. Eşîrên Kurdan Mêvanperwer in

Di vegotinên Sykes ên li ser eşîrên Kurdan da, gelek caran mêvanperwerîya wan cih digirin. Ev taybetmendîya ku beşek ji karakterên Kurdan e. Xuya ye ku ev karakter, bandoreke mezin li Sykes kirîye. Sykes, dema ji Wanê ber bi Şengalê ve diçe li Ernisê disekine. Sykes dîyar dike ku xelkê vî gundî gelek mêvanperwer in (2013: 84). Derheqê axayê Kurdên ku li Karakilise bûbûmêvanê wi, jî wiha dibêje:

“Karakilise bi xanîyên xwe yê avakirî û bi darên ku li herêma wê şîn bûyî, xwedî nîşanên şaristanîyê ye. Axa li vir mirovekî pir bibandor û hema mirovê herî mêvanperwer bû ku min heîa niha dîtîye. Li mala xwe odeyek ji min ra paqij kir û sobeyek tê da danî û ez vexwendim şîvê. Şîv, ecêb bû û xawyar tenê yek ji tiştên xweş bû. Me şîva xwe bi şêweya Tirkan xwar. Me berî xwarinê dest bi vexwarina branda lîkor û zeytûnan kir (2013: 89).”

Ev vegotinên Sykes ne tiştek munferît e. Ew herwiha behsa wê yekê jî dike ku Kurdên din ên ku wî li Kilîsê mêvan kirine, mêvanperwer bûn. Li gorî Sykes, Kurd ji bo ku mêvanên wan rehet bikin, her tiştî dikin. Sykes, her wiha dibêje ku her çiqas ji alîyê hinekan ve Kurd wek “pozçengel” an jî “xedder” bên binavkirin jî binavkirinên bi vî rengî tişteki jî mêvanperwerîya wan û comerdîya wan kêmtir nake. Van bi vî alîyanda jî Bedewîyên ku bi comerdîyê xwe navdar in, pêşdatir dibine. Li gorî wî, mêvanperwerîya Bedewîyan li ser bingeha berjewendîyê ye û ew ji kesê ku mêvan dikin hêvîya berjewendîyê dikin (2000: 60).

Sykes dibêje ku Abdurrahman Axayê ku wî li Silêmanîyê mazûvanîya wî kir, ne tenê ji wî ra comerd bû. Abdurrahman Axa, mazûvanîya heywanên wan jî dike û bi israr dixwaze ku bîst û çar heywanên wî yên bar jî xwedî bike (2000: 169). Lê Sykes, gazinan dike ku Kurd li hinek cihan vê mijara mêvanperwerîyê pir mezin dikin. Dema ku li mala serokê eşîra “Sinnamîn” a gundê Elbîstan Amberderesî rûdine, dibe mêvan, gelek eciz dibe û bi nefret behsa mêvanperwerî û tewazûya xwedîyê malê dike.

“Dema ku em gihîştin mala ku em ê lê bimînin, serokê malê ji bo ku mêvanperwerîya xwe nîşan bide dest bi derxistina sole min kir. Min nikarîbû wî razî bikim ku dev ji vî karî berde. Di navbera vî mîrzade û sole minen pêçandî û gemar da têkoşînek bê encam derket. Di dawîyê vê tekoşînê dabêçîka wî hat jêkirin û neynûka wî şikest, bêyî ku haya wî jê hebe, di vê têkoşînê da tîk çû û berê xwe da quncikekê û bi şaşwazî li lingên min mîze kir. Dema ku eşyayên min hatin û wî alîkarîya dakêşîna wan kir hinekî rihet bû (2000: 81).

2.1.4. Eşîrên Kurdan Hemwelatîyên Baş û Xwedî Terbîye ne

Sykes dema behsa Kurdan dike ji giştîkirinan dûr disekine. Lêbelê, ew dudilî nake ku bêje ku gelek eşîr xwedî taybetmendîyên hevpar in. Bi gelemperî ev eşîr bi rengdêrên neyînî tene binavkirin. Lê dema ku bahse Kurdan li hin herêman dike, pirr baş bahse wan dike. Mînak dema ku di gera xwe ya li Kilîsê da li ser Kurdên ku bi wan ra wext derbas kirîye agahî dide, pesnê alîyên baş ên wan dide. Li gorî wî Kurdên li vir dijîn, hemwelatîyên pir xweş û baş in.

“Rêya ji Essengelîyê diçe Şeyhlîyê di nav daristana hinarê ya xweş ra heta deşta Karasuyê derbas dibe. Li ser vê deştê, çem erd wisa di nava herîyê da dihele ku derbasbûna hespan gelek zehmet dibe. Me bi çend Kurdên ku li wê derê digerîyan ra feravîn xwar. Destûr dan min ku ez wêneyên wan bikişînim. Xuya bûn ku ew pirr kesên baş bûn û di her warî da hemwelatîyên pir baş bûn.

Konên wan pirr bi rêkûpêk hatibûn danîn, kevir li dora kevîyan hatibûn rêzkirin û du stûnên simetrîk li kon girtibûn (2000: 58)."

Dîsa Sykes, behsa piskoposekî ku wî li dêrek li Kilîsê ku lê mêvan bû naskiri bû dike. Li gorî Sykes, ev piskopos ku çavên wî xweşik û pak bûn û bi vî halê xwe bandorek gelek kûr li wî kiri bû. Ji ber ku ev kes xwedî dengê qelew û edetê baş e, Sykes ji vê rewşê matmayî dimîne û difikire ku ew Ermenî ye. Dipirse gelo ew Ermenî ye yan na? Piskopos, dikene û dibêje ku ez Kurdekî Îranê me (2000: 62).

2.1.5. Eşîrên Kurdan Kesên ku Wekhevîxwaz, Xwedî Tolerans û Adil in

Yek ji wan taybetîyên ku Sykes di derbarê Kurdan da matmayî dihêle ew e ku di nav Kurdan da pergala kastê tune ye. Ji ber ku li Îngilîstanê di navbera esilzade û gundî da ferqeke kûr heye, rûniştina gundîyekî li ser maseya baronekî û bi hêsanî hevdiîtinan wan û di navbera du sînfan da têkilî ji bona Sykes, ne tiştekî asayî ye. Bi rastî, tevgerê weha ne gengaz e. Lê Sykes têkilîyeke wiha di navbera giregirên Kurd û mirovên asayî da normal dibîne. Sykes têkilîya di navbera xulam û kurê axayekî Kurd ku li Silêmanîyê naskiri bû, bi heyranî û sosretek mezin vedibêje:

"Rewşa endam û xizmetkarên eşîrê li hember kurê axa bala min kişand. Di van çalakîyan da rêz û dostanîyeke kûr hebû; lê ev tişt, ji wê zêdetir bû. Ji dilsozîya xizmetkarekî gundîyê Îngilîz yê pîr ji axayê xwe ra tiştek wêdetir tê hîskirin. Di navbera kurê axa û xizmetkarên wî da dostanîyeke hevbeş û wekhev hebû ku qet nayê îstismar kirin (2000: 169)."

Sykes dema ku mêvanê serokê eşîra "Dizayî" Îbrahîm Ağa ye, dibe şahidê bi dîmenek wîsa û ji vê dîmenê gelek matmayî dimîne. Ji ber ku di nav mêvanên axa da serbazek, parsekekî kor, beqalek Mesîhî, karmendek û qesabek heye. Her çiqas statûyên van kesan ji hev pirr cuda bin jî, dikarin bi hev ra li mala axayê bijîn, ser sifra wî bi hev ra hûnin û li ber destê wî pez bikirin û bifiroşin.

"Dema ku Axa ez qebûl kirim, ez bûm şahidê mînakek wekhevîya rastîn a ku di nav Rojhilatî da heye. Dema ku serfermandarê yekîneyên leşkerî, parsekekî kor, beqalekî Mesîhî, karmendekî telegrafê û qesabek, li kêleka axa rûniştibûn û gehwe vedixwarin, qesab û xulamê wî ji bo kirîna pez bazar danîbûn (2000: 157)."

Sykes dîyar dike ku ev wekhevî ne tenê tetbîqatek e ku Kurd an jî Misilmanan di nav xwe da pêk tînin, di heman demê da Kurd vê wekhevîyê li hember kesên nemisilman jî diparêzin. Ew di wê bawerîyê da ye ku ji bo cotkarekî Ermenî tişteki awarte ye ku ser sifreya axayekî were vexwîndin û jê ra stargehek peyda bike kirin. Lê belê li gor Sykes, li ser esasê zîhnîyeta serdest a Rojava, vê yekê wekî nîşaneyê ruhê mîrxasîyê ku li Ewropayê êdî bûye kevneşopîyeke mirî bi nav dike (2000: 169-170).

2.1.6. Wek Kesayetêk Erênî Serokên Eşîran

Sykes di berhema xwe da behsa serokên eşîrên Kurdan jî dike ku di dema gera xwe da rastî wan hatîye. Ew di berhemên xwe da carina van kesan wek xerab, rêbir, hov û diz bi nav dike, carna jî wek mirovên esilzade, comerd, durust, alîkar û adil; carinan jî hem taybetmendîyên wan ên erênî û yên neyînî dide. Di vê wateyê da Sykes, yek ji kesên ku hem bi erênî hem jî neyînî behsa wî dike, serokê eşîra “Heyderan” a li Patnosê dijîn Hesên Paşa ye. Sykes Hesên Paşa wek “*navdarekî xerab*” bi nav dike û tinazê xwe xizmetên wî yên ji siltan Osmanî ra ye dike û fam nake siltanê Osmanî çima fermana liwayê daye vî kesî. Lê dîsa jî qala şohreta wî ya ku di nava Kurdan da û çewa ew xwedî bandoreke bêhempa ye dike. Her çiqas Sykes li ser Hesên Paşa negatîf diaxive jî, mêvanperwerîya ku di mala wî û kurên wî da dibîne, wî gelekî dike bin bandor xwe (2013: 85-86).

Dema behsa Yusuf Axa dike, ku li Zaxoyê rastê wî hati bû, portreyeke bi temamî erênî xêz dike û wî wek tişteki di navbera baronekî Îngilîzî yê payebilind, baronekî feodal û karmendekî hikûmetê da bi nav dike (2000: 132). Sykes, behsa axayê Çemçemalê Hemîd Reşîd Haydar jî dike ku wî wek axekî pir hêja, birûmet û mêvanperwer dibîne.

“Mala axê, gor kesekî mal û milkê wî pirr; lê dibe ku ew ji bo kesê ku pereyê wî tune bû ne avahîyek minasib e. Axaftina me ne pir balkêş bû; lê kesekî axa ra bi axîfya hema fêmdikir ku axa kesekî rêzdar e. Lê ez difikirim ku ji ber ku Fermanîdar Paşa gelekî jê hez dikir, pesnê wî dida ew hinekî ji wezîfeyên xwe yên nû ditirsîya. Paşa, axa wek serokê polîsên kukesên ji eşîra wî hatibû avakirin kiribû û ew kiribû berpîrsîyarê herêma xwe. Ev sîyaseteke pir jêhatî bû û wî gelê Hemewendê bêtî ku bi wan ra şer bike di bin kontrola xwe da dihişt (2000: 165-166).

Sykes, di heman demê da mazûvanîya eşîra “Millî” ya li Karejdaxê û serokê wê Îbrahîm Paşa jî dike. Her çiqas ew eşkere nebêje jî, lê pirr di bin

bandora Îbrahîm Paşa da maye û dibêje ku di nav Kurdan û dewletê da cihekî wî yê bi rûmet heye. Li gor wî teybendîya wî na herî sereke ew, gor eşîren der ûdorê hem kesên ji eşîra xwe hem jî kesên nemisilman jî diparêze:

“Îbrahîm Paşa serokê Millîyan e û herî kêr 30 konên wî hebe, li ser 2000 kesî zêdetir hukumdarî dikir. Ya duduyan, ne ji ber ku dewlemend bû, tenê ji ber ku serokê Millîyan bû, ji alîyê hemû Kizilbaşên Meletîyê ve bi rêz û hurmeteke mezin hate bibîranîn. Sêyem; tenê ew wek bîyanîyekî kare bêdestek derbasî Dêrsimê bibe. Ya çarem, Şemsîkî wî wek rêberê xwe yê sembolîk dibînin. Pêncem; gundên Anatolîyayê yên îzolekirî û gelê Erzînganê wî wekî serokê bavîksalarî qebûl dikin. Sedema heya ya herî balkêş e; ji ber ku Kurdên ku em behsa wan dikin, ku wek Elewî, Zaza û Kurdên Sunnî bi Îslama kevneşopî ve girêdayî ne. Îbrahîm Paşa jî li seer vê bawerîyê ye. Bandora Îbrahîm Paşa ya li vê herêmê ne siyasî û ne jî olî ye; lê bi hezaran Kurdên Elewî, bi kîlometreyan ji der û dora wî dûrin jî di nakokîyê nav xwe da serî lê raya wî dixin û bi giştî ramana wî wekî gotina dawî qebûl dikin (1908: 469).”

Sykes, her wiha bi rêzdarî behsa serokê eşîra Dizayî Îbrahîm Axa jî dike, ku li Mexmûrê bi wî ra hevdîtin kirîye û bûye mêvanê wî. Li gorî Sykes, hemî nakokîyên di nav eşîrê da derdikeve berî here ber desten hikûmetê axa bixwe çareser dike. Di nav çareserkirina dozanda ji zewacê bigre heta hevberdanê û meseleyên şerî jî heye (2000: 156).

2.2. Ji Alîyê Taybetîyên Neyînî ve Kurd û Eşîretên Kurdan

Sykes di berhemên xwe da hem bi awayekî neyînî hem jî bi awayekî erênî behsa eşîrên Kurdan dike. Ew Kurdan û serokên wan ên ku di gera xwe da rasî wan hatîye, bi gotinên pirr biçûkxistî û bi heqaret vedibêje. Li gorî wî Kurd li hin herêman feqîr in, mirovên şûnda mayî, nezan, diz, talankar, şervan, mirovên zalim û barbar in. Ew ji mezinbûnê hez dikin û tiştên ku qet nekirine mîna ku ew kirine nîşan didin. Lêbelê tevî van hemî taybetmendîyan jî Sykes dibêje, birêvebirina wan hêsan e. Dibe ku van neyînîyên ku Sykes ji Kurdan ra vedibêje di bin serekên jêrîn da em karin rêz bikin:

2.2.1. Eşîrên Kurdan Mirovên Zalim, Hov, Xwînxwar in

Sykes bi giştî Kurdan weke civakeke xirab, xwedîyê kumên tûj, yaxmekar, şerxwaz bi nav dike (2000: 127) û di vegotinên xwe yên li ser Kurdan da gelek caran îfadeyên neyînî li ser wan zalim, hov û xwînxwar bi kar tîne. Hema bêje ji bo gelek eşîrên Kurdan jî dudilî nake ku bêjeyên bi vî rengî bi kar bîne. Mînak dema ku behsa eşîrên li Amedê û derdora wê dike, bi gotinên pirr

xerab terîfa wan dike; lê tişteki wanê baş hebin behsa wan ji dike. Li gorî wî, sedema vê hêla wana baş ji ew e ku di dema desthilatdariya Bîzansîyan da ew desthilatdarên herêmê bûn.

“Ev eşîr, ji kesên xwedî tîplojik cuda pek tê û mirovên vê eşîrê dirêj, bi qam û qilqfet, bi rûyên gemar û tevgerên netewandî ne. Gelek geştgerandi vê heremê da derbas bûne û derheqê vê eşîrê da bûne xwedî întîbayek neyînî. Dû ra ji van geştgeran ev intibaya neyîni ji bona hemû Kurdan kar anîne. Koçerên îdeal in û ji şer û cotkarîyê bêpar in. Di nihêrîna pêşîn de, ew ehmeq, zalim, bêbawer, şerxwaz û çavbirçî xuya dikin. Lêbelê, divê alîyên baş ên ku di derve da xuyanabin ji hebin; ji ber ku ew mîrên herêmê ne ku berê di bin serwerîya rêveberîya Bîzansê da bûn (1908: 475-476).”

Sykes, van neyînîyên ku derheqê Kurdan da bi kar tîne, ji ber bûyerên ku ew bi xwe şahid bûye ye. Wek mînak, ji ber helwesta Tahar Axa ku li Cizîrê ew naskiribû, matmayî dimîne. Ji ber zîlm û tinazkarîya Tahir Axa dibêje ku zîlm û henektaybetmendîya Kurdan e (2000: 129). Sykes, dema ji Silêmanîyê vedigerîya Şîrnexê, li Koyasancakê radiwesteû derbarê Kurdên wir da wîsa agahî dide: “Niştecihên bajêr Kurdên bê aqil û bêhawa bû, tişteki wanê balkêş tune bû.” Di van gotinên wî da bi eşkere tê fêmkirin ku Sykes, bi gotinên heqaretamîz behsa Kurda dike (2000: 173). Sykes li ser axayê Kurd û zîlamên wî yê ku li avahîya Hikûmetê ya Ranyayê dibine ji wiha dibêje:

“Li alîyê din ê odê, bilêvkin navê wî gelek zehmet axayek rûniştî bû ku ew kesekî qirase û dirêj bû destê wî yek li ser xençera wî bû. Merivên wî yê ku li dora wî civiyabûn, di destên wan da tivingên Martinî hebûn û fişekên tivingên li xwe çeprast girêdabûn û bi ken li me dinihêrîn. Zîlamên rih gewr, zîlamên pozqijik, zîlamên bi cil û bergên xerîb, zîlamên sere wan mîna bazan, zîlamên hişk, zîlamên gemarok, zîlamên dirêj, zîlamên kin... Hemû zîlamên axê li ser tevgera xwe ya herî baş bûn. Ew hemû li wir bûn, bi helwesteke dostane ya li hember hikûmetê, bi xîyaneteke qenc li rûyê wan bû ku Kurd dema bi tenê dimînin li xwe dikin (2000: 174).”

Sykes dema behsa Zazayên Dêrsimê yê ku ne endamên tu eşîra ne ji dibêje ku her çiqas ew ne zalim û hov bin jî, lê xwedî helwesteke anarşîst in û hema hema qet qîmetê nadin jîyana mirovan. Li gorî wî ev civak, civaka herî hov e û ji tu dînî bawerîya wan tune. Ji bo ku ew mirov çiqasî sade û bêpêşketî ne bêfêmkirin mînakek tê dayîn: “Kesên ku berê di vê civakê da bûn, lê piştê bûn misilmanên dîndar û leşkerî kirin, rabirdûya xwe bi şerm bi bîr tînin.” Sykes,

wan dişibîne kesên ku Bîlhê û wan bi gotinên tund tawanbar dike û dibêje ku Zaza, ji nijadekî çîyayî û hov tîn (1908: 468).

Sykes, hovîtî, mêtîngerî û rezîl bûyîne tenê di çarçoveya eşîrtîyê da nahesibîne û dibêje ev taybetîyên bîngêhîn ên Kurdan in. Ji ber vê helwestê Sykes, vê rewşê ji bo hemû Kurdan bi kar tîne.

“Piştî ku em li taybetmendîyên wan ên giştî mêze bikin, êdî em dikarin bi berfirehî li ser Kurdan lêkolîn bikin. Li qûntarên bakurê Karejdaxê, civateke me ya Kurdên eşîrî û ne eşîrî, koçer û nîvkoçerî yên bi cure û teswîra herî nîzm heye. Ew hemû bi awayekî nefret tirsonek, pîs, zalim û bi awakî bêkar in, û ez ditirsim ku gelek geştger, ji van mirovên bi taybetî nefret dikin û bi rastî ji xeynî Kurdên bakurê Gola Wanê, hemû Kurdan jî ji bona vana mehkûm dikin (1907b: 384).”

2.2.2. Eşîrên Kurdan Şûndamayî û Nezan in

Sykes, Kurdan wek civakeke şûndamayî û nezan dibîne. Li gorî wî, ew miletek in ku di nav nezaniyê da avjenîyê dikin û helwesta wan li hember mirovên xwendewar gelek xemgîn e. Ew ne tenê ji nîqaşên felsefî yên li ser mijarekê dûr in, lê nîqaşên rewşenbîrî ji bo wan wekî îşkenceyek bê tehemûl xuya dikin:

“Kurdên safik, gelê herî ehmeq û şûndamayî yê cîhanê ne. Heya ku hûn ji mijarên maddî dûr bisekinin, helwesta van kesan li hember kesekî xwendewar pir xemgîn e. Ew ji nîqaşên felsefî yên li ser mijarekê pirr nerazî ne û şahidîya nîqaşek rewşenbîrî ji bo wan êşkenceyek bê tehemûl e. Lê bi dîtina min, li hemberî tîgîna “Rojhilatî” ya ku ji mirovên Rojhilatî ra tê gotin Kurd, bêtir nêzîkî têgeha “zêhnîyeta Rojavayî” ne (Sykes, 1907a: 252).

Li gor Sykes, Kurd bi tevayî mirovên gemar û bêhawa be jî di derewên eşkere da ne pirr jêhatî ne. Li gor wî, eger Kurd xeletîyek bike, yekser xeletîya xwe qebûl dike (Sykes, 1907a: 252). Lê Sykes, nabêje ku Kurd tenê di warê exlaqî û rewşenbîrî da paşdemayî ne. Li gorî wî Kurd nijadek e ku di cîhana nûjen da hîn di şert û mercên seretayî da dijî. Herêmen ku ew lê dijîn jîyaneke pirr prîmîtîv dixwe da dihevine. Wek mînak, ji bona gundekî Kurdên Sincarê ku di rê da serî lê dabû wiha dibêje:

“Ev çala ku şênîyên gund li dora wê bi cih bûne, bi salan bêhna nexweş a rizîbûn, ax û zibilê tê da kom bûye. Xerabên belengaz ên ku ji van zozanan ra dibêjin malên xwe, ji nijada xwe ya herî seretayî ne, û nexweş, feqîr, çavbirçî

û xwedî kapasîteya derûnî ya ewqas kêr in ku hema hema ev kesana nîvaqil in (Sykes, 1907b: 388)."

Sykes dîyar dike ku Kurdên li Dêrsimê dijîn koçer in û jîyaneke gelek seretayî dijîn. Lê çîroka wî ya rastîn a li ser jîyana seretayî, derheqê gundên navbera Bedlîs û Wanê ye. Sykes, dema ji Bedlîsê derbasê Wanê dibe, rê da rastê gundan tê. Gor Sykes, ev gundên ku wî di rêwîtiya xwe da dîye bi rastî jî jîyanek gelek seretayîdi xwe da dihevin. Ji ber ku ew kesekî Ewropîyî ye jîyana Kurdan li ser jîyana xwe dinirxîne û gor jîyana xwe a Kurdan gelek seretayî dihesibîne. Loma jî dema behsa Tetwanê dike, wiha dibêje: "Em gihîştin Tetwanê, li vî gunde pîs û gemar sed kes dijîn (Sykes, 2013: 72)". Dema behsa gundekî din ê ku li ser rêya Wanê rawestîyaye, bi dirêjî behsa seretayîya malên Kurdan û jîyana wan dike (2013: 76-77).

Sykes, xaniyên li Wanê dişibîne kêşek herîyê. Sedema vê jîyana seretayî û mîmarîya xirab, bi komkujîya mezin a Wanê ve girê dide. Li gorî wî, di dema vê qetlîamê de, hemû xaniyên bedew ên Wanê wêran bûne û ev pileyên herîyê mane (2013: 81). Dema ku Sykes, behsa hin eşîrên nîvkoçerî yên ku li Kilîsê rastê wî hatibû dike, dibêje ku ew eşîr, hîn jî jîyaneke seretayî didomînin:

"Ecêb e ku mirovên li vir di qonaxek ku hemî nijad berê jê ra derbas bûne da dijîn. Ev qonax e ku mal hatin îcadkirin lê hêmaya koçerîyê di nav mirovan da zindî bû. Di xaniyên li Delikanê da şopên konan hene, dîwarên wê bi kevîran bi herîyê hatine zeliqandin, banên ji pûş û palaxê hatine çêkirin bi stûnan hatine girtin. Ode bi perdeyên hişk ji hev tîne veqetandin. Sobe tune, erd tazî û nehatîye dûz kirin (2000: 60-61).

2.2.3. Eşîrên Kurdan Şervan in

Hema bêje hemû çavkanîyên ku behsa Kurdan dikin, derheqê wan da dibêjin ku ew gelkî şerkvan in û ji şerkirinê kêfxweşîyeke mezin distînin. Li gorî wan ji bo Kurdan şer, beşek ji jîyana rojane ye. Mark Sykes jî yek ji wan kesan e ku dest avêtîye vê alîyê Kurdan. Dema behsa eşîrên Kurdan dike, gelek caran behsa nasnameya wan a şervanîyê jî dike. Di danasîna eşîran da jî, pênaseyê li ser alîyên wan ên şervanîyê esas digire. Mînak dema behsa eşîra "Dodikan" dike dibêje ku ew siwarên xerab in; lêbelê ew avjenger û şerkerên pirr baş in (1908: 455). Lêbelê, li gorî Sykes, şer ne tenê beşek karakterên mirovên Kurd e. Jîyan bi xwe li Kurdistanê şer e. Li gorî wî, ji ber ku nava Kurdan da şer wekî şahîyê tê dîtin bi hatina biharê ra hemû herema Cezîreyê dibe qada şer. Sedema vîya, mîna gelen Bedewî nezan û çavbirçî bûna gel nîne.

“Meha adar û nîsanê li bakur, başûr, rojhilat û rojava bi kurtasî tevahîya Cezîrê, di nava şer da ye. Ne ji ber ku gel paşdemayî, çavbirçî an jî hov in; lê ji ber ku şer, ji bona wan kêfxweşî ye şer dikin. Ma çi werzişeke xweştir heye ku di bihara salê da li mêrgên cîranê xwe biherikin, dema gîya geş, deve stûr, pez qelew û hesp jî bi lez bin? Rêwîtiyek bîst saetan li ser hinekan êrîşek dîn e. Kerîyen deve yên bêparastî û revîneke bi pozbilind ber bi malê ve, an jî belkî şerekî sî kîlometreyî li ser gir û gelfîyan bi xwîna 500 xortan; Qêrîn, qêrîn, rim avêtin, li ser zînan gulebaran kirin, dema ku lingê hespê diterîşe ji ser stûyê hespê da ketin û xwe di nav tozê da gevizandin, dema ku êrîş pir nêz dibe, teslîm bûyin an jî revîn? (1915: 302)”

Sykes dema ku li ser eşîrên Kurdan ên li Wezna agahîyan dide, li ser mîneka Kurdên Baban wan rave dike. Li gor wî eşîrên vê heremê, jî wek Kurdên Baban her tim bi hev ra di nav şer û nakokîyan da ne. Zilam şervan û nêçîrvanên çalak in ku her tim xencer û çekan hildigirin. Li her gundekî li navenda xwe an jî li derdora wê avahîyek nobetê ya piçûk û du birc heye, an jî kelehek ku ji kevirên qutkirî hatîye çêkirin, ku mirov di dema şer da xwe lê diparêzin. Şerên di navbera eşîran da bi gelemperî pirr bi xwîn in û bi gelemperî ji her 20 kesan 6 an 7 kes têne kuştin (Sykes, 1908: 454).

Sykes dema behsa eşîra “Şêxbizînî” dike dibêje ku ew eşîreke zalim in û ji teşqelê û şer hez dikin. Li gor gotina wî ev eşîr, bi dizekîyê û bikêrî siwarbûna hespê navdar in. Di heman demê de, Sykes jî dîyar dike ku ev ruhê şervan, motîvasyonek daye wan ku tivinga marqeya Martini Henry çêdikin (1908: 455). Dema behsa eşîrên Mamxor, Pencinan, Hemavand, Acû, Mengor, Zêbar û Barzan dike, tîne ziman ku ew jî eşîreke çekdar û şervan in û êrîşî gundên der û dora xwe dikin. Sykes, dema ku di beşa A ya gotara xwe da behsa eşîran dike, balê dikişîne ser wê yekê ku şervanîyêşewaza jîyana bingeîn a eşîrên Kurdan e. Ew dibêje ku xwînxwarî, tolhildêrî, şûndamayîn, ixanet, taybetmendîyên kesayetîya van eşîrane (1908: 451-486). Lêbelê, Sykes di nav van eşîran da ji bo Hamavandîyan parantezek taybetvedike. Sykes, eşîrên Hamawend û Kafroşî wek eşîrek eks, belaşox û wêrek bi nav dike û dibêje ku van her du eşîran herema Kurgayî di nav xwe da parve kirine (2000: 165). Li cihekî din ew Kurdên Hamawendê wek şervan û rêbir/eşqîya bi nav dike. Li gorî wî, dewletê bi biryarên dijwar ên ku girtibûn vê eşîrê kir bin kontrola xwe. Sykes, behsa nakokîyên navbera eşîran jî dike. Li gorî wî, nakokî di navbera Hamawendan, xizmên wan Caffan û eşîrên din da berdewam dikin (2000: 165).

Şervanbûna Kurdan, ji bona yekîtîya wan problemek mezin e. Kurd, bi dijminên xwe ra şer nedikirin. Şerên wan di nava wan da bû. Eşîran êrişê ser hev dikirin, malê hev talan dikirin û xwîna hev dirêjandin û dibûn xwînîyê hev. Ev jî dibû sedema dijminantîyê salane û ji ber vê dijminantîyê jî Kurdan serî ber hev danedanîn û yekîtîkêk ava nedikirin. Sykes jî di berhemê xwe da behsa vê yekê dike. Ew dibêje ku ev nasnameya şervanî ya Kurdan ne tenê dibe sedem ku ew berdewam di navbera xwe da dikevin pevçûnan, lê dibe sedema doza xwînrijandinek demdirêj jî. Weke mînak dema ku nivîskar behsa eşîra Zêbar dike, di heman demê da destnîşan dike ku ew bi şêxên Barzan ra di nava nakokîyeke kronîk da ne. Dema ku di derbarê eşîra Mîranda agahî dide, dibêje ku ev eşîr bi eşîra Goyan ra bi awayekî kronîk dijminahî ya wan heye (1908: 459-460).

Ev kesayeta şervan bûne hezkirina çekan û û pîroz kirina wan bi xwe ra tîne. Li gor Sykes, hema bêje hemû Kurd çekdar in û her kes xwedî çekekê ye. Sykes, di nerînên xwe yên li ser eşîrên li rêwîtiya xwe da dîtîye da vê yekê radigihîne. Ew dibêje ku dema di Zaxo ra derbas dibûn, dît ku hema hema her kesên ku der û dorê ne bi tîfingên Martini yên bi bandor e û kemberên fîşekan li xwe dorpêç kirine. Bi vî awayî, ew li rastê komek ji şazdeh kesên çekdar têt; lê ev jî dide xuyakirin ku wan bi dostane tevgerîyane û ew tacîz nekirine. Ew sedema vê yekê bi nakokîyên navbera eşîran ve girê dide. Li gorî wî, ji bona Kurdên koçer ên li çiyayan dijîn û Bedewî û Kurdên Mezopotamyayê jîyan, tu carî ne seyrana çol û çepela ye. Em kanin bibêjin ku Kurdên çiyayî, xwe veşartin, şop gerandin û şerê gerilla, ji Boeran an jî gelên kolonyalîstan baştir dizanin (2000: 135).

2.2.4.Eşîrên Kurdanji Mubalaxayê Hezdikin

Yek ji wan taybetîyên neyînî yên ku Mark Sykes di berhemên xwe da behsa Kurdan dike ew e ku Kurd, ji mezinkirina tiştan gelekî hez dikin. Lê ew dîyar dike ku ev taybetmendî ne tenê ji bo Kurdan e, lê hemû civakên Rojhilatî, mubalaxayê hezdikin û peyvê zêde dikin. Sykes di dema ku behsa metirsîya hêstirvanekî ku di navbera Bexda û Dêrezorê da dîtîye dike, digihîje vê encamê. Hêstirvan, behsa Kurdekî dike ku li ser rêya karvanandîye û dibêje ew kes, bi tena serê xwe kare pêncsed mîrxasên wek wî talan bike. Li gor gotina wî, gotinên hêstirvan bi zelalî mubalaxa ye. Sykes, ku ji vê gotinê bawer nake, dibêje ku Rojhilatî jî wek Gîrîtîyan derewîn in (Sykes, 2013: 47-48) û mubalaxa û derew, taybetmendîya karakterên Kurdan da heye.

Sykes dibêje ku Kurd bi giştî hez dikin ku lehengîya xwe mezin bikin. Ew vê îdiayê bi helwesta xelkê Hemewendê dema ku çîrokên xwe yên şer vedibêje, tîne ziman. Li gorî wî dema Hemevandî çîrokek şer vedibêje, lehengîya xwe û ya hevalê xwe biçûk nabîne. Sykes dibêje, “Kurdên belkî biçekî quretî û tiştêkî bi mubalaxa gotine; lê ev nayê wê wateyê ku merivên tirsonek in.” Li gorî Sykes, Kurd jî mîna Portekîzîyan in û “rojên ku kêfa wan ji şer ra tê” heye (2000: 166). Ew dibêje ku ev gotinên zêde yên Kurdan nayê wê wateyê ku ew tirsonek in. Ew bi rastî, ji şer kêfxweş dibin û şer ji bona wan bixwe jîyan e.

2.2.5. Eşîrên Kurdanyên Rêbir, Diz û Talanker

Sykes, her çiqas di berhemên xwe da dema behsa Kurdan dike bi giştî îfadeyên erênî bi kar tîne jî, lê hin îfadeyên wî yên li ser wan gelek neyînî ne. Yek ji van neyînîyan jî hebûna hinek eşîran e ku di nav Kurdan da rêyan dibirin, dizîyê dikin, mal û milkên xelkê talan dikin. Her çiqasbirîna rêyan, dizî û talan; pîrsgirêkên giştî yên nîzamîye ku bi sedsalane di welatê Osmanî da berdewam dibû. Ev, wek pîrsgirêkekî xuya bike jî, ev kiryar şêwaza jîyan û debara hin eşîran e. Tevî ku Sykes, wekî Rojavayî, ne xerîbê vî rengî jîyanê bû, desthilatdarîya navendî ya bihêz a ku di sedsala 20'an da ji hêla civakên Rojavayî ve hatî damezrandin û sazîyên bihêz ên polîs ên ku dê nîzama giştî misoger bikin, çalakîyên bi vî rengî, xistine asta kesane û ji karekî civakî ew derxistine. Lê belê, ji ber ku civakên kevneşopî yên wekî eşîran li Rojhilat berdewam dikin, kiryarên wekî dizî, talankirin, girtina rêyan xwedî pêkhatêyeke kolektîf in. Tiştê ku Sykes hinekî xerîb dibîne jî ev e ku kiryarên weha bi hev ra têne kirin. Her çiqas ew Kurdan, li gorî Ereben ku di dema derbasbûna Amedê û derdora wê da dîtîye wek miletekî jêhatîtir dibîne jî. Ji ber belavbûna dizîyê di nav eşîrên Kurdan da gelek zede ye matmayî dimîne û dibêje ku ew Kurd, “wek diz bi navûdeng in”.

“Li vê herêmê avahîyên du qatî gelek tune ye. Niştecihên wî welatî Kurdên pak in, çermê wan ji xelkê Dêhlîkanê reştir e; lê dirbê wan, qam û qlafetê wan derin ser hev. Cilên wan cuda ne. Çakêtekî şîn li ser kirasekî ku heta çokên wan dadikeve, li xwe dikin. Gorên wan ji hîrî hatîye çêkirin û gelek xweş in, şaşikên wan jî bilind in. Tevî ku ev kes; navûdengê wan xerab e ku ew bi dizbûn û ne dilovan û mêvanperwer tê nasîn jî lê dîtina xelkekî hîna çêtirgelek xweş e ku meriv li gorî mirovên belengaz ku li herêma ku me cih da hiştîye (2000: 115).”

Gotinên Sykes ên der barê talan û dizîyê da ne tenê ji bona eşîrê Amedê ye. Dema behsa talan û dizîyê dike cihekî taybet dide gelê Amadîyayê. Li gorî

wî, mîrên herêmê yên vê derê bi vê taybetmendîyê navdar in (2000: 133). Li ser Caff, Hamavend û eşîrên din ên li Silêmanîyê dijîn jî tiştên wiha dibêje. Li gor wî, piştî bazarek mezin ku li bajêr hatibû lidarxistin, di nav van eşîran da pevçûn derketîye holê. Di bûyeran da kêr û çek hatin kişandin û dikan û mal hatin talankirin. Li ser vê yekê, hukûmetê damezirandina bazarê li bajêr qedexa kirî ye (2000: 169).

Sykes di gotara xwe ya bi sernavê “Di Împaratoriya Osmanî da Eşîrên Kurdên/”The Kurdish Tribes of the Ottoman Empire” de, ku tê da eşîrên Kurdan tesnîf dike, li ser eşîran agahîyan dide û dinivîse ku gelek ji wan diz, talankar û rêbir in. Weke ku ji tesnîfkirina wî jî tê fêmkirin, eşîrên wek “Hamawend, Gîrdî, Tîyan, Mamedan, Dêrsimî, Millîler, Zîlan, Şêxbizînî, Doskî” bi dizî û talanê navdar in. Bi taybetî ew radigihîne ku serokê eşîra Millî Îbrahîm, karwan û bazirganên Amedê talan dike, lewra hikûmetê ew girtin û tevî şeş serokên eşîran sirgûnî Sêwasê kirin (1915: 366).

Dizî û astengkirina ku Sykes behs dike tenê bi herêmekî ve sînorkirî nîne. Di sohbeta ku bi hêstirvanekî ku li Hozatê bi wî ra hevdiştin pêk anîye da, hêstirvan bê dudilî jê ra dibêje: “Berê ez kesekî diz bûm, lê niha poşman bûm û debara xwe bi hêstirvanîyê dikim.” Lê li gorî wî, tevî van hemû taybetmendîyên neyînî jî, di kesayeta Kurdan da mêvanperwerî û comerdî taybetmendîyên serek ye (Sykes, 1907a: 252).

2.2.6. Kurdên Melez

Koma yekem a mirovan ku Mark Sykes di dema rêwîtiyên xwe da bi awayê herî xirab derheqên wan da diaxive “nijada tevlihev/melez” e. Di navbera Riha û Besnîyê da dijîn û ji xwe ra dibêjin Kurd. Sykes vê nijadê ji Tirk, Ereb û Kurdan cuda digre û li hemberî wan darazeke neyînî dide. Sykes van kesan wiha rave dike:

“Cûdahîya di navbera çîyayî yên delal, bejinzirav û bi rîh; û kesên ku qam kinik, diran zer ku di navbera Besnî û Rihayê da dijîn û ji xwe ra dibêjin Kurd da cudayî balkêş e. Kurd; mirovên dilşewat, mêvanperwer, bi rûmet, kedkar û aram in. Ev mirovên bi teşqe, gemar, nexweş, rezîl û tiral in. Malên wan ji axuran pêvetir ne tiştêkî din e. Erdên wan ên bi bereket bi xerabî tîndar, helwestên wan xerab û bi nefret e. Li şûna ku bi bîyanîyan ra bi xweş û dilovanî tevbigerin, bi hovîti bi wan ra tevdigerin. Ew ji bo bexşîşê teşqe derdixin. Çermê wan jî wek Misrîyan reş e. Xuyabûna wan a fîzîkî jî berbad e. Ev kes, nijadeke meleze din

yên ku mirovên ku xwîna Ereben Beladî yên bedew jî hene tîne bîra merî (2000: 112).”

Lê Sykes, Erebi û Kurdan ji Ereben Beladî baştir û bi qedr û qîmettir dibîne. Li gorî wî ev Erebi, bi Kurd û Tirkî ra jî tevlihev bibin, dîsa jî nijadeke xweş dernakeve holê. Ew diyar dike ku ev kes di navbera Meletî, Riha û Amedê da dijîn. Li gorî wî ev xirabûn, li Besnîyê dest pê dike û xwe digîhîne Falê. Mixabin li Falê hîn xerabtir dibe.

“Ereben Beladî, her çiqas mirovên hêja bin jî, dema ku bi Kurd û Tirkî ra têkel bibin, nijadeke xweş ji vê tîkîlyê qet çênabin. Kesê ku di navbera Meletî û Rihayê da digere û ji wir derbasî Amedê dibe jî vê rastîyê bi hêsanî dibîne. Ev xirabûn li Besnîyê dest pê dike û li Falê jî xanî hêdî hêdî xera dibin. Xelkê vê heremê gelek pîs e û bandora Ereban bi çefîyê dest pê dike xwe li ber çavan nîşan dide. Her ku em ji Falê wêdetir diçin, texrîb gav bi gav zêde dibe û ev xirabûn bêtir xuya dibe (2000: 112)”

Sykes, dibêje ku cil û bergên wan kesan jî guherî ye, cil û bergên taybet ên Ereban li xwe kirine. Çefî li sere xwe gerandine. Rengê çermê wan jî mîna Ereban reş e. Li gorî wî, ev nijad, nejadekî tevlihev e. Ev kesên ku li Rihayê dijîn di warê ziman da dişibe Tirkî, bi rezîlîyê da dişibin Kurdan û di tiralîyê da jî dişibin Ereban.

“Di cil û bergên wan da hemû taybetîyên Tirkî wîndî dibin. Kiras û çefî dewsa cibe û serpêçê digire. Rengê çerm wan kesan jî tarî dibe, şêl û şemalên wan kesan xerabtir dibe. Xanîyên wan halekî perîşan digre. Ev nejadê melezên li Rihayê, bi zimanên xwe dişibin Tirkî, bi rezîlîya xwe dişibin Kurdan û di tiralîyê da jî dişibin Ereban. Dema komkujîyê da tevgera wan kesan, ji bajarî din cudatir bû. Dibe ku êş û zehmetên zarok û pîrekên belengaz kişandîye ev teybetmendî ya wan a hovane û xwînxwarî eşkere bike (2000: 112).”

Li gorî Sykes, hêmana Tirkî merî çiqas ber bi Harranê ve biçe di nav vê nijada melez da dest bi windabûnê dike. Di şûna wê da nijadek xirab a ku melezên Erebi û Kurdan e derdikeve holê. Ev gel, nîvê salê di konên gemar da û nîvê din jî di nav xirbeyên dişibin mêşên hingiv da derbas dîkin. Ev xanî, ji kepreyê zengî yên herî qirêj ên li Afrîkaya Başûr xerabtir in. Li gorî Sykes, ev nêrîna nebaş ku bi rastî ev cîh dişibe sergoyekî, li Deyr ez-Zorê digihêje lûtkeya xwe. Li vir, îmaja Ereban herî xirab e. Li bakurê Siwêregê, xirabbûn dest bi kêm

bûnê dike. Gundê der û dorê bi rastî jî baş ve diçin û gelen vir hînda Kurd in (2000: 112-113).

Encam

Bê guman meriv ji kesekî wek Mark Sykes ê ku bi nîrxên Rojavayî mezin bûye hêvî bike ku bi tevahî û rastî ew ji eşîrên Kurdan fêr bike, tiştekî gelek şaş e. Lê ev geştên Sykes ku ji alîyê sosyolojîk, sîyasî, aborî, leşkerî û gelek alîyên din ve bi serdema herî xerab a eşîrên Kurdan ra hevdem e, her çiqas pêşbiryarên wî ve girêdayî be jî di heman demê da rastîyên eşîrên Kurdan a sosyolojîk, sîyasî û çandî jî nîşan dide. Lêbelê, dema xwendina van nivîsên kêrhatî ye ku meriv nasnameya Sykes ji ber çavan dûr negire û ji bîr neke ku ev nivîs, ji bo xizmeta armancên sîyasî yên dewletek kolonyal hatine afirandin. Lê dîsa jî em di berhemên Sykes da gelek tasvîrên teybetmendîyên eşîrên Kurdan karin bibinin. Li gorî tasvîrên ku Sykes di berhemên xwe da xêz kirîye, Kurd miletekî qedîm e ku di hundirê xwe da hem taybetmendîyên erênî hem jî neyînî dihewîne. Wêrekî, paş gotina xwe sekinandin, mêvanperwerî, mêrxasî, ji kesên ne ji wan ra tolerans, jêhatîbûn, azadî û mêrxasîya jinên wan û rêzgirtina wan a ku ji jinan ra heye, taybetmendîyên sereke yên karakterên wan in. Lêbelê gor wî, di karakterê wan da alîyên neyînî jî hene.

Li gorî Sykes, Kurd; nijadek safîk û şûnda mayîye. Ji ber vî ya jî eşîrên Kurdan ji alî mêtînger û dijminên wan ve bi hêsanî hem tînxapandin û hem jî tînxistmar kirin. Her wiha gor wî eşîrên Kurdan, xwedî karakterekî zalim, xwînxwar, diz, talankar û hov in jî. Dizî û talankirina malê kesên din ji bo wan beşek ji jîyana rojane ye. Lê belê, ji bilî talankirina kesên din an jî dijminên wan, ew zîrarê didin hev. Sedema vê ya sereke taybetmendîyên şervanî ye ku di genên wan da cih digire ye. Ev kesên ku ji çekan ra eleqedar in, şerkinê wekî şahî dibînin. Bi gotina wî, ev taybetmendî dibe sedem ku ew hertim di nav xwe da xirecir bikin, xwîna hev birjînin, bi hev ra doza xwînrîjandina demdirêj bikin. Li gorî wî ev rewş yek ji astengên herî mezin e li pêşîya pêkhatina nasnameya neteweyî ye. Di encamê de, li gorî Sykes, Kurd nijadeke bedew in ku tevî van neyînîyan jî gelek bedewî di karakterên wan da heye.

Çavkanî

Çağlayan, K. T (2010). *“İngiltere’nin Kürt Politikası”nın Van Vilayetindeki Etkileri (1919-1920)*. Kovara Atatürk, 3/3, rr. 37-48.

Harvey, D. (1982). British imperialism, In *The Middle East Of World War One: A Psychosocial History Of The Arab Revolt*. The University Of Texas At Austin

- James, L. (2004). Sykes, Sir Mark, Sixth Borneo (1879-1919). Oxford Dictionary of National Biography: İngiltere, Oxford University Publication, rr. 557-560.
- Karaca, T. N. (2018). Sınırları Çizen Kadın İngiliz Casus Gertrude Bell. İstanbul: Kronik Kitap.
- Leslie, S. (1923). Mark Sykes: His Life and Letters. London, New York, Toronto and Melbourne: Cassell and Company, LTD,
- Özsoy, R.&Kartın, C. (2021). “*Sir Mark Sykes’in Ortadoğu İzlenimlerine Kısa Bir Bakış*” Kovara Zanistên Civakî ya Zanîngeha Sînopê, 5/2, rr. 341-364.
- Sazak, S. (1988). Sir Mark Sykes ve 1900-1920 Arası İngiltere’nin Ortadoğu Politikasına Etkileri, Teza Masirê ya Neçapkiri, Ankara: Enstîtuya Dîroka Şoreşa Tirk a Zanîngeha Enqereyê.
- Sykes, M. (1907a). Journeys in North Mesopotamia. The Geographical Journal, 30/3 (Sep., 1907), rr. 237-254
- Sykes, M. (1907b). Journeys in North Mesopotamia (Continued). The Geographical Journal, 30/4 (Oct., 1907), rr. 384-398
- Sykes, M. (1908). The Kurdish Tribes of the Ottoman Empire. The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 38(Jul. - Dec., 1908), rr. 451-486.
- Sykes, M. (1915). The Caliphs’ Last Heritage: A Short History Of The Turkish Empire. London: Macmillan and Co.
- Sykes, M. (2000). Daru’l-İslam-Osmanlı’nın Şark Bölgesinde Seyahat. Verger: Yılmaz Tezkan, İstanbul: Weşanên 21. Yuzyl.
- Sykes, M. (2013). Beş Türk Eyaletine Doğru. Çevirenler: İngilizce: Hilal Sağdıç, Fransızca: Büşra Aycibin, İstanbul: Weşanên insan
- Yel, S.&Kartın C. (2013) Osmanlı Son Döneminden Cumhuriyetin İlk Yıllarına İki İngiliz’in, Sykes ve Noel Anıları. Kuruluşunda 90. Yılına Türkîye Cumhuriyeti Sempozyumu, Ankara 23-25 Aralık 2013, C1, rr. 107-175.

العشائر الكردية وخصائصها في أعمال مارك سايكس

الملخص:

ولد السياسي والعميل والدبلوماسي والجندي والكاتب والرحالة البريطاني مارك سايكس عام ١٨٧٩، وخاصة في التاريخ الحديث للأكراد العثمانيين والعرب، وله مكانة مهمة للغاية. لأن سايكس هو أحد مهندسي اتفاقية سايكس بيكو التي لعبت دورا مهما في ترسيم حدود الشرق الأوسط في فترة ما بعد الحرب العالمية الأولى أثناء تدمير الإمبراطورية العثمانية. اتفاقية سايكس بيكو هي اتفاقية بين إنجلترا وفرنسا وتضمنت خطة محددة حول كيفية تقسيم أراضي الدولة العثمانية. وفي هذه العملية، تم أيجاً تقسيم الأراضي التي تعيش فيها المجتمعات الكردية. إلا أن هذا الاتفاق لم يلتفت إلى أهداف الاستقلال الكردي؛ وخلق اليأس والغضب بين الأكراد. وكانت اتفاقية سايكس بيكو السبب في توزيع الأراضي الكردية على الدول المختلفة ومنع الأكراد من الحصول على الاستقلال. وقد أدى هذا الوضع إلى استمرار الصراعات السياسية والاجتماعية والثقافية بين الأكراد. ونتيجة لذلك، قُتل مئات الآلاف من الأكراد بوحشية، وتم تهجير ملايين الأكراد من الأرض التي يعيشون فيها وتركوا بلا حماية وعاجزين في أيدي أعدائهم. كل هذه الأمور التي حدثت تظهر لنا أفكار مارك سكاى حول الأكراد.

وفي الواقع، فإن فهم مارك سايكس للأكراد ليس معروفاً بشكل مباشر بطريقة محددة. لكن في كتابه الذي يحمل عنوان "تراث الخلفاء الأخير: تاريخ قصير للإمبراطورية التركية" والذي صدر عام ١٩١٥ ويتحدث عن انتشار الإسلام والتاريخ العثماني وجغرافية الأناضول وكردستان وشعبها، هناك أهمية المعلومات في هذا الشأن. في هذا العمل، تشاركنا سكايز قائمة مفصلة جداً للقبائل الكردية التي تعيش في منطقة تبلغ مساحتها ٧٥٠٠ كيلومتر مربع. وأثناء تقديم معلومات عن القبائل الكردية، يتحدث عن الجغرافيا التي يعيشون فيها، وعدد الفروع التي ينقسمون إليها، ومن هم قادتهم، وكم عدد سكانهم. جنباً إلى جنب مع هذه المعلومات، يتم إجراء التحليلات الاجتماعية أيضاً. ومن هذا المنطلق، في الأقسام التي تصف القبائل، عندما يركز على العلاقات اللغوية والعرقية والجغرافية والثقافية لبعضها مع القبائل الأخرى، فإنه يركز أيجاً على كيفية رؤية القبائل. وفي هذا الصدد، فإن هذا البحث المستفيض عن القبائل الكردية الذي أجراه البريطاني مارك سايكس هو تحقيق سوسيولوجي في حد ذاته، ويكشف عن وجهة نظره تجاه الأكراد.

سنحاول في هذا العمل شرح فهم مارك سايكس للقبائل الكردية بحسب أعماله.

الكلمات الدالة: كردستان، الأكراد، مارك سايكس، القبيلة الكردية، فهم القبائل الكردية

KURDISH TRIBES AND THEIR CHARACTERISTICS IN THE WORK OF MARK SYKES

Abstract:

British politician, agent, diplomat, soldier, writer and traveler Mark Sykes was born in 1879, especially in the recent history of Ottoman-Kurds and Arabs, he has a very important place. Because Sykes is one of the architects of the Sykes-Picot Agreement, which played an important role in delineating the borders of the Middle East in the period after the First World War during the destruction of the Ottoman Empire. The Sykes-Picot Agreement was an agreement between England and France and contained a specific plan on how to divide the territories of the Ottoman Empire. In this process, the lands where the Kurdish communities live were also divided. However, this agreement did not pay attention to the goals of Kurdish independence; It created despair and anger among the Kurds. The Sykes-Picot Agreement was the reason for the distribution of Kurdish lands to different states and prevented the Kurds from gaining independence. This situation has led to the continuation of political, social and cultural conflicts among the Kurds. As a result, hundreds of thousands of Kurds were brutally killed, millions of Kurds were displaced from the land where they live and were left unprotected and helpless in the hands of their enemies. All these things that happened show us Mark Sykes' thoughts about the Kurds.

In fact, Mark Sykes' understanding of the Kurds is not directly known in a specific way. But in his book called "The Caliphs' Last Heritage: A Short History of The Turkish Empire", which was published in 1915 and talks about the spread of Islam, Ottoman history, the geography of Anatolia and Kurdistan and its people, there is important information in this matter. In this work, Sykes shares a very detailed list of Kurdish tribes that live in an area of 7500 km. While giving information about Kurdish tribes, he talks about the geography where they live, how many branches they are divided into, who are their leaders and how much their population is. Along with this information, sociological analyzes are also done. In this sense, in the sections describing the tribes, when it focuses on the linguistic, ethnic, geographical and cultural relations of some of them with other

tribes, it also focuses on how to see the tribes. In this regard, this extensive research on the Kurdish tribes by the British Mark Sykes is a sociological investigation in itself and reveals his view on the Kurds.

In this work, we will try to explain Mark Sykes' understanding of Kurdish tribes, according to his works.

Keywords: *Kurdistan, Kurds, Mark Sykes, Kurdish tribe, Understanding Kurdish tribes.*